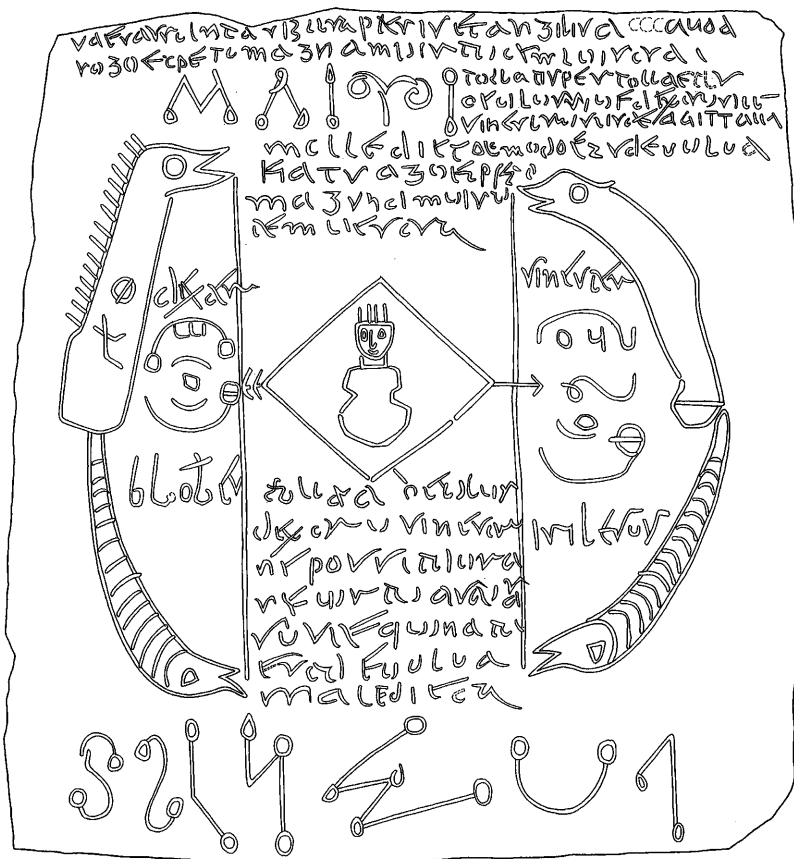

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
A vándorló anyaméh (2003/2–3).

A római piazza Euclide mellett 2000-ben leletmentés közben találtak rá Anna Perenna forrására, amelynek ligetét és barlangját szentélyként használták a Kr. e. 4. századtól a Kr. u. 6. századig.¹ A forrásból az ott talált több mint 500 érmén kívül számos ólom átoktábla is előkerült. Számuk, mai ismereteink szerint, 22. Ezek egy részét egyszerűen csak elmerítették a forrásban, más részüket pedig összecsavarták, és egy-egy agyagmécsesbe dugva hajították a vízbe (hat ilyen mécseset találtak), illetve ólom kapszulába rejtették. A 21 kapszula közül eddig mindössze hármat nyitottak fel, mindegyikben átoktáblák voltak viaszból, illetve lisztből gyúrt babák társaságában. Az egyik viaszbaba átokfeliratát is el lehetett olvasni. A babák átvilágításakor kiderült, hogy fejükbe egy csontdarabot szúrtak. A csontok (állati vagy emberi) eredetét mindvégig nem vizsgálták meg. A táblák szövegét Jürgen Blänsdorf mainzi professzor olvasta ki, közlésük folyamatban van.

E rövid írásban csak a 475567. számú táblával szeretnék foglalkozni, amelynek fényképét (igaz, fejjel lefelé) már a 2002-es kötetben közzétették.² Szövegét Blänsdorf professzor még ez évben megjelenteti, ezt megelőzően átirását nem ismertethetem. A tábla középső részén négy kígyó vesz körbe egy két függőleges vonallal keretezett írásmezőt, amelynek középpontjában egy mágikus jelek (*charaktérek*) által közrefogott rombusz látható. A rombusz belsejében egy hegedű alakú idomon egy fej látható. Az átok egy Sura nevű szemtanú (*arbiter*) ellen irányul, aki nyilván valami kellemetlen dolgot látott, amiről a bíróság előtt tanúskodhatott volna, ugyanis a tábla készítője azt kéri a mágikus hatalmaktól (Anna Perenna nimfáitól), hogy tépjék ki Sura jobb és bal szemét, Suráét, aki „átkozott hüvelyből jött világra” (*qui natus est de vulva maledicta*). Marina Piranomonte sajtó alatt lévő tanulmányában a rombuszt helyesen azonosította a vulvával, de a hegedű alakú jelben egy nőalakot (*una figura femminile*) látott. Ez az értelmezés azonban bizonyosan téves. Sura ugyanis a vulván keresztül jött világra, de az anyja méhéből, amit a rajz

1. ábra. A 475567. leltári számú ólomtábla rajza

egyértelműen azonosít. A rombuszon keresztül mintegy belátunk Sura anyjának méhébe, megnyitva az utat az átok számára. Vagyis a hegedű alakú jel nem más, mint egy uterus.

Ilyen alakú uterusábrázolásokat elsősorban az itáliai agyag votív anyaméhek között találunk, de van egy párhuzama egy bejrúti hematit gemmán is, amely egyértelműen anyaméhet ábrázol, méghozzá két kígyó között.³ Ezzel a római átoktábla számára meglepően pontos analógiát kínál.⁴ A bejrúti hematit gemma más hasonló ábrázolást mutató hematitokhoz hasonlóan a vérzés elállítására szolgált. Az uterus nyilván női használatot tételezett fel, és a vérzés ebben az esetben a menstruációt, illetve a rendellenes vérzéseket jelentette, az azonos varázsigét használó, de nem anyaméhet ábrázoló kövek viszont talán férfiak sebesülése ellen nyújthattak védelmet.

Az antikvitásban több különböző céllal és formában ábrázolták az anyaméhet.

1. Gemmák

Többnyire a születésszabályozás és az anyaméh elmozdulása ellen használták. Ezeknek az amuletteknek gyakran volt egy férfi és egy női oldala. A férfi oldal a varázsszöveget és a szimbólumokat tartalmazta, a női oldal pedig az anyaméhet. A gemmák esetében többnyire két változata létezik az anyaméh-ábrázolásnak. Az egyik, amikor az anyaméh egy poliphoz hasonlatos. Ilyenkor a polip szájánál gyakran egy kulcsot látunk. Feltételezhetjük, hogy ez az a kulcs, amivel a nő nyitni, illetve csukni is tudta a méhét. Hogy melyiket alkalmazta, az attól függött, hogy mi volt a célja. Ha szeretett volna teherbe esni, akkor a megfelelő varázsigé elmondása után a kulccsal kinyitotta a méhét (a szexuális aktust megelőzően), így méhe képessé vált arra, hogy befogadja a férfi magját. Ha pedig nem szeretett volna teherbe esni, vagy szerette volna, hogy megtisztuljon (menstruáljon), esetleg a vérzése megszűnjön, akkor a varázsigé elmormolása után erre is lehetősége nyílt. Ha például a női oldalon található a polipszerű anyaméh, akkor a férfi oldalon gyakran egy skarabeus és egy farkába harapó kígyó látható. Sokszor ugyanaz a varázsigé szerepelt a gemmákon: ORÓRIOUTH IAO (vagy az egyik, vagy a másik, vagy mindkettő). Oróriouth az anyaméh démona lehetett, IAO pedig Jahvére mint mágikus hatalomra utal.

A másik fajta ábrázolásnál az anyaméh leginkább egy szájjára állított korszóhoz hasonlít (néha egy kulccsal a korszó szájánál). Az anyaméh mellett ugyanazok a szimbólumok láthatók, mint az előbbi típusnál. A korszó talpából rendszerint két nyúlvány indul ki (előfordul, hogy több), amelyek utalhatnak a petevezetékekre (két nyúlvány esetében), illetve az anyaméh függesztőizmaira. De, ami még valószínűbb, lehet annak az – ebben az időszakban igen népszerű – elméletnek a hatása is, amely szerint a méh vándorolhat a nő testében, és ahol letelepszik, ott betegséget okoz. Tehát a második ábrázolásnál nem kizárólag az anyaméh nyitása és csukása lehet a cél. Többről van szó: ha a nő beteg, akkor ennek oka az, hogy a méh elmozdult a helyéről. Csak az ilyen fajta ábrázolást tartalmazó gemmával (és a hozzá tartozó kiegészítő eljárásokkal) lehet az anyaméhet visszaterelni eredeti helyére.⁵

2. Votív uterusok

Terrakotta votív uterusok nagy számban kerültek elő Itália községi részéről (faliscus városok, Vulci, Tarquinia). Datálásuk

a Kr. e. 4. század és a Kr. u. 1. század között szóródik. A votív anyaméhek többnyire szentélyhez kötődtek, és a gyógyító kultusszal álltak szoros kapcsolatban. A fogadalmi felajánlásra szánt votív uterusok szerepe könnyen értelmezhető. A meddő nő szeretné, hogy teherbe essen, vagy ha valamilyen nőgyógyászati betegségben szenved, gyógyulást remél az istentől. A fogadalmi uterusok alakja meglehetősen sokszínű. Ennek több oka is volt. Egyrészt nem az anyaméh formája volt az elsődleges szempont a nő és az isten számára, hanem az, hogy mit ábrázol, hiszen az isten a szándékot értékelte. Másrészt a fogadalmi felajánlásokat készítő kézművesek nem is tudták pontosan, hogyan is néz ki egy emberi anyaméh, hiszen ebben az időszakban tilos volt a boncolás.⁶

3. Kódexek

A kódexekben előforduló anyaméh leginkább egy korszóhoz (*angos*) hasonlít. Ez egy sematikus ábra, amely nem az anyaméh valódi anatómiai alakját követi, hanem a funkciójából indul ki, vagyis a cél a mag (sperma) befogadása és benntartása. Az anyaméh ilyen formájú ábrázolása leginkább egy Muscio nevű szerzőhöz köthető, aki latinra fordította a 2. századi nőgyógyász és bábaképző Sóranos munkáját, és így az antik világban használatos görög sematikus rajzot is átvette. A 900 körül keletkezett Muscio-kódexet ma Brüsszelben őrzik.

4. Papiruszok

A P. Warren 21. col. II. papiruszon található anyaméh-ábrázolás meglehetősen egyszerű. A papiruszon egy hatalmas U betű rajza látható, felette pedig egy V betűé. A U betű leginkább egy anyaméhre emlékeztet. A V betű lehet egy nagyon leegyszerűsített vulva. A kettős rajz körül olvashatjuk a varázsigét. A szöveg jól mutatja, hogy az anyaméhet ábrázoló papirusz is többnyire ugyanazzal a céllal keletkezhetett, mint a fent említett tárgyak (fogamzás elősegítése, meggátlása stb.).

Visszatérve a bejrúti amulettünkhöz, feltételezhetjük, hogy a Sura anyjának méhére és szülőcsatornájára vonatkozó visszamenő hatályú átok nyilvánvalóan nem véletlenül tartalmazza a vulva és az uterus rajzát, utalva például a gemmákhoz hasonlóan a rendellenes vérzésekre. De miért van feje az anyaméhnek? Mit akart ezzel jelezni az átoktábla készítője? Nyilvánvalóan olyasmit, ami a mágikus világban az anyaméhre vonatkozhatott: annak rosszindulatú elvándorlását és a nő testében kifejtett pusztító hatását. Az anyaméhet ugyanis számos ókori szerző úgy írta le, mint egy önfejű állatot, amely – nem jutván a férjtől a szükséges nedvességhez – elszabadul, és onnan szív magába nedveket, ahonnan tud, a májból, a tüdőből vagy más belső szervekből. A méh (*hystera*) efféle kalandozása okozza e szerzők szerint a hisztériát (vö. PGM VII 260–271).⁷

Christopher Faraone néhány évvel ezelőtt összegyűjtötte azokat a varázsszövegeket, amelyek az anyaméh vándorlását voltak hivatottak megakadályozni:⁸

B Bejrúti amulett (Kr. e. 1. sz. – Kr. u. 1. sz.) = Ipsa (a lány és az anyja neve)⁹

P PGM VII 260–271 (3–4. sz.) = recept, nincs senki név szerint megemlítve

WD Ólom amulett, West Deeping, Anglia (4. sz.) = célszemély: Cleuomedes?

2. ábra. A bejrúti uterusgemma rajza

- R PGM 12 (6–7. sz.)¹⁰ = recept, nincs senki név szerint megemlítve
- G Arámi varázslat a kairói Genizából (7–11. sz.) = recept (XY)

A Faraone által idézett varázsszövegek közül az Angliából származó, 4. századi mágikus ólom amulett szövege a következőképpen szól:

Jegyzetek

- 1 A szentély ásatásáról mindmáig a legterjedelmesebb beszámoló Piranomonte, Marina (szerk.), *Il santuario della musica e il bosco sacro di Anna Perenna*, Róma, 2002. A mágikus leletekről vö. 21–25; 38–59. A 475567. leltári számú átoktábla rajzáért és tanulmányának kéziratáért Marina Piranomonténak tartozom őszinte köszönettel. A jegyzetekben használt rövidítések: PGM: Preisendanz, Karl: *Papyri Graecae Magicae*, Stuttgart, 1973; ZPE: *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*.
- 2 46. oldal, 28. kép.
- 3 Seyrig, H., „La faim de l’Ibis et la soif de Tantale”: *Berytus* 1 (1934) 1–5. A gemma hátoldalán olvasható varázsigé a havi vérzésre, illetve annak megállítására utal: *Dipsas Tantale haima pie!* „Szomjazó Tantalos, igyál vért!” S. Michel azonban Bonnerre hivatkozva felhívja arra a figyelmet, hogy a *dipsas* nőnemű alakja nem vonatkozhat Tantalosra, csak az ún. *Dipsas viperára* (Bonnernél Thirst-snake), vagyis az alábbi fordítást javasolja: „Tantalosként szomjazó, igyál vért!” Vö. Michel, Simone, *Die magischen Gemmen*, Berlin, 2004, 152. A különböző uterus-ábrázolásokról vö. Gradvohl Edina, „Matrix – on the Typology of Ancient Votive Uterus-Representation”: György Németh – Péter Forisek (szerk.), *Epigraphica III. Politi et Cives. Hungarian Polis Studies* 13, 2006, 53–67.
- 4 A bejrúti gemma ábrázolása más hematitokon is megjelenik, vö. Simon 56. tábla 4. Itt a két kígyót csak az ismeri fel a két vékony, kurzív epsilon, illetve fordított epsilon alakú vonalban az uterus két oldalán, aki tudja, milyen formából egyszerűsödött az le. Maga az anyaméh is inkább egy edényre hasonlít, ami Simont arra

Ma[t]r[i]x [t]i[b]i
dico sede in
tuo loco, VO
.. S dedit tibi, ad-
iuuro te per Iaw
et per Sabaw et
per Adwnai ne
latus teneas se-
d sede in tuo lo-
co nec noceas
Cleuomedem
[f]ilium A [...]

Anyaméh,
megparancsolom, maradj
a helyeden, (amit) VO
.. S adott neked.
Megesketlek téged Iaó
Sabaó és
Adónai nevére,
hogy ne mozdulj el oldalra,
hanem maradj a helyeden,
és ne árts
Cleuomedesnek (?),
A... lányának ...

Az amulett szerzője a szövegben nevével nevezi azt, akinek védelmére kel. Jelen esetben A... lányát, Cleuomedest¹¹ veszi oltalma alá. A felirat arra enged következtetni, hogy Cleuomedes is a hisztéria betegségében szenvedett. Ezért fordul a mágikus szöveg kifejezetten az anyaméhhez. Az átok szerzője már az első sorban megszólítja az anyaméhet, a 8–9. sorban pedig figyelmezteti arra, hogy maradjon a helyén, ne bántsa (a továbbiakban) Cleuomedest. A szöveg további különlegessége, hogy a három jól ismert (zsidó eredetű) görög istenség (*daimonion*) nevében a latin o helyett a görög kurzív ómega (w) látható.

Ez az idézet is jól mutatja, hogy az anyaméhet – még fej nélkül is – meglehetősen önfejűnek tekintették. Sura anyjának *maledicta vulvája* mögött az átok szerzője szerint egy elszabadult, önfejű anyaméh húzódott meg, amely nemcsak mozgásában, hanem kiszámíthatatlan, túlzó vérzésében is megkeserít(het)í gazdája életét. Nem is csoda, hogy olyan ember jött belőle a világra, mint a kellemetlen szemtanú, Sura, aki így joggal vonta saját fejére a tanúvallomásától tartó varázsló átkait...

ösztönzi, hogy kétségét fejezze ki az anyaméh-ábrázolás egyértelműségét illetően, vö. Simon 153. Az új ólomlemez, feliratával együtt, azonban bizonyítja, hogy itt nem valamiféle funkciótlan edénnyel, hanem egy végletekig leegyszerűsödött uterusrábrázolással állunk szemben.

- 5 Bővebben Gradvohl Edina, „A vándorló anyaméh”: *Ókor* 2003/2–3, 33–37.
- 6 Bővebben Gradvohl Edina, „Mátrix – Az antik anyaméh-ábrázolás tipológiájáról”: Földi Éva (szerk.), *Társadalom és kultúra. A kommunikáció- és művelődéstudományi Intézet Tanulmánykötete*, 2006, 73–84.
- 7 Vö. Gradvohl Edina, „A vándorló anyaméh”: *Ókor* 2003/2–3, 33–37.
- 8 Faraone, Christopher: „New Light on Ancient Greek Exorcisms of the Wandering Womb”: *ZPE* 144 (2003) 189–197.
- 9 Vagyis a célszemély nevét elfelejtették beírni, helyette a mágikus receptkönyvből kimásolt *ipsa* állt.
- 10 Ennek a varázsszövegnek előkerült az eddig elveszettnek hitt első része a bécsi papiruszgyűjteményben. Az új szövegösszefüggésből egyértelműen kiderül, hogy ez nem a vándorló anyaméhre irányult, hanem antiochiai Severus ráolvasását tartalmazta mérgező csípések ellen, vö. Römer, Cornelia: „Gebet und Bannzauber des Severus von Antiochia gegen den Biss giftiger Tiere, oder: Malto-mini hatte recht”: *ZPE* 168 (2009) 209–212.
- 11 Kleomedés görög környezetben egyértelműen férfinév, a britanniai Cleuomedesnek azonban szemmel láthatólag volt méhe, vagyis nőre vonatkozott a varázslat.